

1 Gedragsinterventies

Gedragsinterventies zijn gebaseerd op het leertheoretisch perspectief. Dit perspectief bevat de volgende theorieën en modellen²⁰³:

- leertheorieën,
  - klassiek conditioneren (de jongere koppelt aangeboren reacties – bijvoorbeeld een vluchtreactie - aan stimuli in de omgeving)
  - operant conditioneren (de jongere leert gedrag aan of af door de gevolgen die het heeft in de omgeving)
  - de sociale leertheorie (de jongere leert gedrag door observatie en imitatie van gedrag van anderen)
- de cognitieve benadering, waarbinnen gevoelens en gedachten ook als 'gedrag' worden opgevat.
- gedragsmodellen waarin bovenstaande wordt gecombineerd, zoals het model voor informatieverwerking door jongeren met agressief en antisociaal gedrag in Handreiking 1 (criminogene factor Denkpatronen, gedrag en vaardigheden).

Aspecten van leertheorieën en de cognitieve benadering vinden vaak hun plek in een gedragsmodel. Er is dus overlap tussen de verschillende modellen en theorieën. De cognitieve benadering bespreken in deze paragraaf onder het volgende kopje.

De belang van het leertheoretisch perspectief voor de jeugdreclassering is tweeledig:

1. Het delictgedrag, en het gedrag dat hiermee samenhangt, is aangeleerd. Het kan dus ook worden *afgeleerd*.
2. Naast het afleren van gedrag is het mogelijk alternatief gedrag *aan te leren*, waardoor het delictgedrag en de daarmee samenhangende gedragingen overbodig worden. Dit tweede punt is belangrijk omdat het delictgedrag een functie heeft voor de jongere. Het levert hem (naast negatieve ook) positieve gevolgen op. Uitsluitend afleren van gedrag heeft dus zelden zin.

S-O-R-C: functionele analyse

Het leertheoretisch perspectief gebruikt de begrippen stimulus (afgekort S - aanleiding in de omgeving), respons (afgekort R - reactie van de jongere) en consequenties (afgekort C- gevolgen voor de jongere). De gevolgen zijn ook een nieuwe stimulus. Het basale uitgangspunt is: Als de reactie winst oplevert, zal de jongere zijn reactie herhalen. Is er geen stimulus, of geen winst, of zelfs een negatief gevolg, dan zal de jongere met dit gedrag stoppen. Hierbij zijn twee opmerkingen belangrijk:

- Lang niet elke jongere die wordt gestraft omdat hij delicten pleegt, houdt daarmee op. Het effect van deze vorm van straffen is niet sterk, omdat er een groot verschil in de tijd is tussen het delictgedrag en de straf, omdat de straf waarschijnlijk niet opweegt tegen de winst van het delictgedrag, en omdat hij geen alternatief gedrag kent. Daarom zal het effect van het belonen van prosociaal gedrag meer effect hebben op de jongere.
- Het model gaat uit van éérst een oorzaak, en dan pas een gevolg (delictgedrag). Bij jongeren die seksuele of agressieve delicten plegen, lijkt het of zij soms helemaal geen aanleiding nodig hebben. Zij roepen het gedrag zelf op. Bij nadere beschouwing blijkt er toch vaak een aanleiding te vinden. Het kan daarbij gaan om stimuli die de jongere zelf 'meeneemt' naar elke nieuwe omgeving. Een jongere kwaad van huis weggaat, en met een boze stemming over straat loopt, heeft als extra stimulus bijvoorbeeld alleen nog een steen en een winkelruit nodig, en de verwachtingsvolle blikken van zijn vrienden. Het is daarom voor de jeugdreclasserder zinnig om onderscheid te maken tussen stimuli die op de achtergrond steeds 'meedraaien' (*distale* stimuli), en een directe aanleiding in de omgeving (*proximale* stimuli). Het heeft niet

---

203 Bartels (2001)

zoveel zin om alleen aan de aantrekkingskracht van de steen en winkelruit te werken, als er niets gebeurt met de ruzies thuis en statusgevoeligheid van de jongere.

Naast de begrippen S, R, C is er een vierde begrip, dat vooral in de cognitieve benadering wordt gebruikt: De O van Organisme, die na de S wordt geplaatst: S-O-R-C. Dit zijn persoonsgebonden factoren zoals intelligentie, ziekte, attitudes / kernovertuigingen, verwachtingen, motivatie en vermoeidheid. Het gaat hier zowel om statische, niet-veranderbare factoren, als om veranderbare factoren. Deze laatste factoren zijn dezelfde als de distale stimuli, die reacties van de jongere kunnen 'triggeren'. Het is voor het overzicht handiger, om onder S alleen de proximale stimuli te verstaan.

Met het S-O-R-C schema kan de jeugdreclasseerder een *functionele analyse* maken van het (delictgerelateerde en problematische) gedrag van de jongere. Tijdens de uitvoeringsfase kan de jeugdreclasseerder zelf het gedrag van de jongere observeren, of – als de jongere daartoe in staat en bereid is – hem vragen een observatieschema bij te houden.

Het maken van een functionele analyse vindt vaak niet in de eerste weken van de uitvoering plaats. De jeugdreclasseerder besteedt doorgaans eerst veel aandacht aan meer praktische problemen. Als hier enige stabiliteit in is gekomen, kijkt de jeugdreclasseerder met de jongere naar de achterliggende patronen waardoor hij in de problemen raakt.

Hier onder is een observatieschema ingevuld voor de jongere Theo. In de eerste rij door Theo zelf. In de tweede rij trekt de jeugdreclasseerder conclusies:

Tijd en plaats	S: Wat ging aan het gedrag vooraf	O: gedachten, emoties, verwachtingen, motivatie	R: Gedrag	C: Gevolgen, positief, neutraal en negatief	Andere informatie
<i>Theo: Ik liep om 1 uur 's nachts met 3 vrienden over straat.</i>	<i>We zagen een stoeptegel voor een winkelruit liggen. Bart zei tegen mij 'smijt die tegel man!'.</i>	<i>Ruzie met mijn ouders, ik was het huis uit gelopen en had ook wiet gerookt.</i>	<i>Ik smeede de stoeptegel door de ruit en we renden weg. We hoorden de man van de winkel schreeuwen.</i>	<i>Het was een kick en Bart vindt mij nu een toffe gast. Ik dacht, die man van de winkel is wel verzekerd. Die man had mij herkend en ik werd door mijn ouders en de wijkagent uit bed gehaald. Ik stond goed voor schut.</i>	
<i>Jeugdreclasseerder: 's Nachts, met vrienden, zonder supervisie door ouders of positieve rolmodellen.</i>	<i>Mogelijkheden op straat voor vandalisme / vernieling. Aanmoediging door vrienden.</i>	<i>Jongere heeft thuis conflicten en loopt dan weg. Krijgt van vrienden wiet om te kalmeren. Wil stoer gevonden worden.</i>	<i>Vernieling.</i>	<i>Kick. Status bij vrienden (Bart) Rationaliseren. Schaamte tegenover ouders. Politiecontact.</i>	<i>Winkelier deed aangifte. Heeft ook Bart herkend. Bart geeft Theo de schuld.</i>

Van groot belang voor een goede functionele analyse is, dat de jeugdreclasseerder bij de jongere precies nagaat wat de winst van het gedrag (C) is. Dit is namelijk niet altijd duidelijk. Verhoef en Mevissen²⁰⁴ geven hiervan twee goede voorbeelden:

- Een time-out voor een autist lijkt een straf, maar het is een beloning.
- Een jongere die zich in detentie (of op straat) verveelt, kan onrust gaan stoken. De negatieve aandacht die hij daarmee krijgt, is nog altijd beter dan verveling. Het is een beloning.

De jeugdreclasseerder kiest op basis van de functionele analyse voor een gedragstechniek. Er zijn drie doelen, en twee vormen²⁰⁵:

Doelen:

- o ongewenst gedrag laten afnemen
- o gewenst gedrag laten toenemen
- o nieuw gedrag aanleren

Vormen

- o werken met de stimuli voorafgaand aan het gedrag
- o werken met de consequenties na het gedrag

In schema:

	Werken met consequenties	Werken met stimuli vooraf
Ongewenst gedrag laten afnemen	<ul style="list-style-type: none"> • Straf of boete: negatieve consequentie geven • Uitdoven: geen positieve consequentie meer geven, winst wegnemen • Isolatie: mogelijkheid om winst te ervaren wegnemen • Overcorrectie: negatief effect op de omgeving goedmaken en iets extra's geven • Discriminatie training: ongewenst gedrag in onjuiste situatie niet belonen 	<ul style="list-style-type: none"> • Negatieve stimulus verwijderen of niet meer geven
Gewenst gedrag laten toenemen	<ul style="list-style-type: none"> • Belonen van gewenst gedrag • Discriminatie training: gewenst gedrag in de juiste situatie belonen 	<ul style="list-style-type: none"> • Fading-out: gewenst gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen
Nieuw gedrag aanleren	<ul style="list-style-type: none"> • Shaping: nieuw gedrag opsplitsen in stappen en deze belonen • Imitatieleren: voordoen en na laten doen • Chaining: gedragsketens vormen 	<ul style="list-style-type: none"> • Fading-out: nieuw gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen

De beschrijvingen die we hieronder van de gedragstechnieken geven zijn gericht op normaal begaafde jongeren en jongeren zonder psychiatrische problemen. De jeugdreclasseerder moet de technieken aanpassen voor LVG-jongeren en jongeren met psychiatrische problemen. Zie hiervoor Handreiking 10 (paragraaf 4.5) en Handreiking 15). We sluiten onderstaande bespreking af met een overzichtstabel met toepassingsmogelijkheden. Hierin is aangegeven of de techniek ook voor LVG-jongeren en jongeren met psychiatrische problemen overwogen kan worden.

Straf of boete

De jeugdreclasseerder beschikt niet over veel mogelijkheden om te straffen. Een middel dat hij wel kan hanteren, is het (laten) verscherpen van controle en – in het uiterste geval – het stopzetten van de begeleiding en de jongere hiervan de gevolgen laten ondervinden. Een andere mogelijkheid die jeugdreclasseerders soms toepassen is, de jongere zelf zijn gedrag te laten bepalen en hem 'tegen de lamp te laten lopen', in de hoop dat hij meer probleembesef krijgt. Deze vorm van 'zelf veroorzaakte straf' gaat in tegen de opdracht van jeugdreclassering om de jongere te beschermen. Bovendien zijn aan straf veel nadelen verbonden:

- De straf moet onmiddellijk na het ongewenste gedrag gegeven worden. Dat is in de meeste gevallen voor de jeugdreclasseerder onmogelijk (Hij kan niet 's nachts met Theo meegaan).
- Straf leidt bij de jongere tot verschil maken tussen situaties waarin hij wel en geen straf krijgt. De jongere zal gedrag verbergen waarvoor de jeugdreclasseerder hem zou kunnen straffen (Theo vertelt de jeugdreclasseerder niet meer dat hij 's nachts over straat loopt).
- De jongere koppelt de straf en situatie waarin hij straf krijgt. Als de jeugdreclasseerder de jongere op kantoor straft, zal de jongere de jeugdreclasseerder en het kantoor gaan vermijden.
- Wanneer de jeugdreclasseerder straf zonder daarnaast gewenst gedrag te belonen, laat hij zelf ongewenst gedrag zien. De jongere kan dat overnemen.
- Straf kan een negatief zelfbeeld versterken of veroorzaken, waardoor gewenst gedrag minder snel optreedt: *'ik kan toch niets goed doen'*.

205 Cladder (1980)

- De jongere leert alleen wat hij niet moet doen, niet wat hij wel moet doen.

Het is beter straf te vermijden. In elk geval moet de jeugdreclasseerder straf combineren met positieve aandacht op momenten dat het ongewenste gedrag niet optreedt, en de nadruk leggen op goed gedrag.

Bij een *boete* levert de jongere voor ongewenst gedrag iets in. Dit gebeurt vaak in een beloningssysteem, zoals het sociale-competentiemodel. Twee opmerkingen:

- Goed gedrag moet de moeite waard blijven. Daarom moet de jongere altijd meer kunnen verdienen dan inleveren. Steeds meer boetes bij ongewenst gedrag is zinloos.
- Het werken met boetes is alleen geschikt voor jongeren die al zelfstandig de afweging kunnen maken of zij wel of geen boete willen riskeren. De jeugdreclasseerder gaat eerst na of het werken met boetes past bij de responsiviteit van de jongere.

Uitdoven

De jeugdreclasseerder gaat na, door welke positieve gevolgen het ongewenste gedrag in stand blijft, en voorkomt vervolgens dat de jongere die gevolgen kan ervaren. Bij Theo zijn dat: de kick en de status. De jeugdreclasseerder kan met Theo in gesprek gaan over alternatieven om kicks te ervaren, en over Bart, die hem wel 'een toffe gast' vindt, maar hem de volgende dag net zo gemakkelijk de schuld geeft. De jeugdreclasseerder zaait hier twijfel en laat de uitdoving daarmee over aan de zelfreflectie van Theo. Uitdoving duurt lang (vaak enkele maanden) en is op de lange termijn niet zo effectief²⁰⁶. Op de korte termijn kan het ongewenste gedrag zelfs een tijd toenemen, voordat het afneemt.

Isolatie

Op het ongewenste gedrag volgt direct isolatie in een saaie, niet beangstigende ruimte. De jongere kan hierdoor het positieve effect niet ervaren. Voor de jeugdreclasseerder is deze techniek vrijwel niet toepasbaar. De jeugdreclasseerder kan ook niet tijdens contact op kantoor zelf even weglopen wanneer de jongere ongewenst gedrag laat zien. De jongere kan dat ook als een beloning ervaren. Alleen wanneer duidelijk is dat de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart, kan de jeugdreclasseerder dit wel doen. Hij moet dit altijd combineren met uitleg over gewenst gedrag, en dit belonen.

Overcorrectie

De jongere moet het effect van zijn ongewenst gedrag op de omgeving goedmaken en daarbij meteen ook goed gedrag oefenen. Dit middel is veel effectiever dan uitdoving²⁰⁷, en de jeugdreclasseerder kan dit goed toepassen. In het geval van Theo kan de jeugdreclasseerder Theo laten meebetalen aan een nieuwe winkelruit, en dit combineren met een goed voorbereid bezoek aan de winkelier om zijn excuses aan te bieden.

Overcorrectie is ook aanwezig bij herstelrecht, of Echt Recht bijeenkomsten. Deze interventie vindt in Nederland steeds meer ingang. Jongere en zijn familie ontmoeten het slachtoffer en zijn familie, en volgens een vast protocol worden afspraken gemaakt over de manier waarop de jongere de schade kan herstellen. Het is doorgaans de familie zelf, die dan bedenkt hoe de jongere tegelijk ook gewenst gedrag kan oefenen.

Negatieve stimulus verwijderen of niet meer geven

Gedrag de jongere kan een reactie zijn op een stimulus die hij als positief of negatief ervaart. In het geval van Theo zijn de steen, de winkelruit, en de aanmoedigingen positieve stimuli. Maar er zijn ook negatieve stimuli aanwezig. Deze vinden we bij de O (organisme) als distale stimuli: Er is ruzie thuis geweest, en deze is niet opgelost omdat Theo is weggelopen. Theo heeft ook wiet gerookt, wellicht om de spanning wat te dempen, maar dat maakte hem ook meer beïnvloedbaar. De jeugdreclasseerder kan in de begeleiding hierop de aandacht vestigen. Wanneer door gezinsinterventies de ruzies afnemen, wordt Theo deze negatieve stimulus *niet meer gegeven*. Er is dan ook minder reden om wiet te roken. In meer ernstige gevallen kan de jeugdreclasseerder overwegen de negatieve stimuli helemaal te *verwijderen* door voor Theo een andere verblijfplaats te zoeken. Dit kan een geschikte korte-termijn oplossing zijn, maar de effecten van

---

206 Duker (1993)

207 Duker (1993)

uithuisplaatsing kunnen als nieuwe negatieve stimuli voor voortzetting van het ongewenste gedrag zorgen. De oude stimuli – de ruzies thuis - zijn bovendien onopgelost.

Daarnaast wil Theo graag stoer gevonden worden door zijn vrienden. Dat lijkt een positieve stimulus om een steen te gooien, maar kan ook met een negatief zelfbeeld te maken hebben. De jeugdreclasseerder kan dit nagaan en met Theo aan een positief zelfbeeld werken.

Discriminatie training: ongewenst gedrag in onjuiste situatie niet belonen, gewenst gedrag in de juiste situatie wel belonen.

De jeugdreclasseerder leert de jongere het gewenste gedrag alleen te laten zien in situaties waar dat kan. Hij leert bijvoorbeeld Theo in de thuissituatie beter te overleggen met zijn ouders. Dat is gewenst gedrag, maar het is ongewenst om in de klas met de leerkracht op die manier in discussie te gaan. Na de les kan het wel, maar dan is meer voorzichtigheid en respect vereist.

Bij discriminatie training moet de jongere altijd exact weten wat het gewenste gedrag is en hij moet daartoe de vaardigheden bezitten. Zo niet, dan moet de jongere dit als nieuw gedrag aanleren.

Belonen van gewenst gedrag

Belonen is een sterk middel. Het kan gaan om belonen van gewenst gedrag dat de jongere zelf, spontaan laat zien, of om gewenst gedrag dat jeugdreclasseerder van de jongere verlangt.

In het eerste geval moet de jeugdreclasseerder bij het belonen precies aangeven *waarom* hij de jongere beloont: *'Ik hoor dat je gisteravond naar cursus bent geweest. Ik vind dat heel goed van je, want ik weet dat je vrienden ook een feestje hadden'*. Niet: *'Goed dat je er vandaag bent'*, maar *'Goed dat je op tijd op deze afspraak komt. Ik merk dat je onze afspraken serieus neemt'*.

In het tweede geval moet de jeugdreclasseerder de jongere eerst exact uitleggen wat het gewenste gedrag is. *'Als je de medewerker op het uitzendbureau ontmoet, dan doe je het volgende. Je zegt, 'hallo, ik ben Theo'. Je geeft hem een hand en je kijkt hem daarbij in de ogen. Daarna wacht je tot de medewerker zegt waar je kunt gaan zitten'*.

De jeugdreclasseerder kan de jongere sociaal belonen met prijzen, glimlachen, aanraken, of door het verminderen van controle en meer vrijheden. Ook materiële beloning is mogelijk. De jeugdreclasseerder kan de jongere bijvoorbeeld pas ondersteunen bij het vinden van een woning als gewenst gedrag (bijvoorbeeld zelfverzorging en financiële vaardigheden) eerst is aangeleerd. Ook brieven en rapportages kunnen een beloning voor de jongere zijn. De jeugdreclasseerder laat de jongere persoonlijke, positieve aantekeningen over de jongere lezen, of wijst hem op positieve punten in een brief aan de Raad voor de Kinderbescherming. Een persoonlijk aan de jongere gerichte, informele aanmoedigingsbrief kan een sterk effect hebben.

Het is *niet* adequaat om een jongere die niet meewerkt een beloning te geven, in de stille hoop dat hij dan wel gaat meewerken. De jeugdreclasseerder kan een jongere die niet op kantoor wil komen, niet belonen door dan maar eens af te spreken in de MacDonalds. Het effect zal averechts zijn, omdat hij de jongere juist beloont voor niet meewerken of tegenwerken.

Aparte aandacht verdienen *prosociale opmerkingen* van de jongere. Onderzoek van Andrews²⁰⁸ toonde aan, dat het belonen van opmerkingen die het *tegendeel* zijn delinquent gedrag recidive helpt voorkomen. Het gaat om opmerkingen over zorg en steun aan anderen, geweldloosheid, respect voor anderen, zelfstandig/zelfvoorzienend gedrag (zoals werk) en geen druggebruik. Het belonen van prosociale opmerkingen heeft alleen effect als de samenwerkingsrelatie met de jongere goed is. Jeugdreclasseerders bereikten in dit onderzoek goede samenwerkingsrelaties door middel van empathie en reflectief luisteren (elementen in motiverende gespreksvoering).

Wanneer de jongere antisociale / criminele overtuigingen verwoordt, moet de jeugdreclasseerder deze onmiddellijk ter discussie stellen. Voorbeelden: *'De spullen lagen daar gewoon voor het oprapen en iedereen deed mee.'*, *'Eén keertje kan geen kwaad'*, *'Zoals ze gekleed was, man, ze vroeg er zelf om'*. De jeugdreclasseerder mag deze opmerkingen niet belonen door er niet op te reageren. Hij geeft dan een vrijbrief. Het is noodzakelijk om een geloofwaardig rolmodel te blijven. De jeugdreclasseerder moet hardop zeggen het hiermee niet eens te zijn. Hij kan ook aangeven dat de opmerking voor de jongere alleen maar een lapmiddel is om zich beter te voelen (rationalisatie). De jeugdreclasseerder moet hier oprecht en stellig zijn. Ter discussie stellen met een glimlach werkt niet.

De jeugdreclasseerder is het met de boodschap van de jongere duidelijk oneens, maar hij kan wel aangeven dat hij begrip heeft voor de situatie waarin de jongere deze antisociale denkbeelden

ontwikkelt. *'Het is ook niet makkelijk. Als je als Marokkaan een winkel binnenkomt, richten alle ogen zich op jou. Maar wat je net hebt gezegd is toch niet OK'.*

Het is niet altijd duidelijk of een opmerking werkelijk pro sociaal is. Bijvoorbeeld: *'Ik gebruik geen cocaïne meer. Alleen nog wiet, om te ontspannen'.* Of: *'Meisjes moeten ook een goede schoolopleiding krijgen, maar ze moeten wel doen wat de man zegt.'* Hier geldt, dat de jeugdreclasseerder alleen het pro sociale deel moet belonen (geen cocaïne, goede schoolopleiding), maar het andere deel niet. Hij stelt dat ter discussie.

De jeugdreclasseerder die alleen maar antisociale opmerkingen ter discussie stelt, wordt in de beleving van de jongere de politieagent van zijn gedachten. Trotter²⁰⁹ adviseert een balans te zoeken met het belonen van pro sociale opmerkingen. Hij stelt: Voor elke negatieve reactie dient de jeugdreclasseerder vier keer een pro sociale opmerking te belonen.

Fading-out: gewenst of nieuw gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen

De jeugdreclasseerder laat extra aanwijzingen (extra duidelijk, extra vaak) om het gewenste gedrag te bevorderen, steeds meer achterwege. Het is bijvoorbeeld niet meer nodig dat de jeugdreclasseerder aan elke keer Theo uitlegt hoe hij een medewerker van een bureau moet begroeten. Dat is mogelijk, omdat andere stimuli het gewenste gedrag meer bevorderen, zoals binnenkomen en je jas uitdoen in een nieuwe werkomgeving.

Dit geldt ook voor de jeugdreclasseerder zelf, die met de jongere allerlei plaatsen bezoekt (school, thuis, etc). De aanwezigheid van de jeugdreclasseerder is eerst voor de jongere een noodzakelijke stimulus om gewenst gedrag te oefenen. Later is die aanwezigheid steeds minder vereist. De jeugdreclasseerder *vervaagt* zichzelf bewust, maar blijft wel beschikbaar. Er is een grote overeenkomst met *coaching* van de jongere (zie Handreiking leiding geven aan de jongere)

Shaping: nieuw gedrag opsplitsen in stappen en deze belonen

Het nieuwe gedrag (doelgedrag) wordt opgesplitst in kleine stappen die haalbaar zijn, maar niet al te gemakkelijk. Elke stap wordt geoefend, en succes wordt beloond. Voor het oefenen is instructie nodig. Gebruik hierbij het instructiegesprek in de Handreiking 'Leiding geven'.

Als het doelgedrag sterk genoeg aanwezig is, kan de jeugdreclasseerder overgaan op af en toe belonen.

Een goed voorbeeld zijn de ruzies bij Theo thuis. De jeugdreclasseerder kan Theo en zijn ouders leren overleggen, door deze vaardigheid in stappen op te splitsen. Attent zijn en luisteren, een boodschap ontvangen en hier iets aan toevoegen, zijn bijvoorbeeld basiselementen die de jeugdreclasseerder met het hele gezin of eerst zelf met Theo kan oefenen. Later kan de jeugdreclasseerder overstappen op gezinsgesprekken, en elementen als overleg en conflicthantering toevoegen. In Handreiking 8 bespreken we het helpen opheffen van sociale isolatie van de jongere, aan de hand van het schema van Hashimi. Dit is een goed voorbeeld van shaping.

Imitatieleren: voordoen en na laten doen

De jeugdreclasseerder doet het gewenste gedrag eerst voor en vraagt de jongere het na te doen. Dit is een 'levend instructiegesprek'. Voor imitatieleren moet er een samenwerkingsrelatie zijn tussen jongere en jeugdreclasseerder. De jongere is gemotiveerd om het 'ook zo' te willen doen. Wanneer de jongere de jeugdreclasseerder imiteert, is er een kans dat hij fouten maakt. De jeugdreclasseerder moet aangeven dat het niet erg is om fouten te maken. Doorgaan, en het anders proberen, levert meestal resultaat op. Gaat het echt niet, dan is de taak de lastig, en valt het te overwegen om *shaping* toe te passen, of de taak zelf te verlichten.

Bij *modeling* of *observatieleren* imiteert de jongere de jeugdreclasseerder ook, maar niet op verzoek van de jeugdreclasseerder. De jongere observeert, dat het gedrag van de jeugdreclasseerder positief effect heeft (bijvoorbeeld op de jongere zelf), en hij doet dit na. De jeugdreclasseerder is dan *rolmodel* voor de jongere. Modeling vindt vanaf de eerste contacten al plaats. De jeugdreclasseerder kan dit effect aanzienlijk versterken door steeds te *benoemen* wat hij doet en waarom hij dat doet. Trotter²¹⁰ voegt daar aan toe, dat ook *zelfontsluitende opmerkingen* van de jeugdreclasseerder dit effect kunnen versterken. Dit betekent, dat de jeugdreclasseerder de

---

209 1999
210 1999

jongere zaken uit zijn privé-leven vertelt, die echt belangrijk zijn voor de begeleiding. Als hij bijvoorbeeld gescheiden is, en de ouders van de jongere zijn dat ook, dan kan de jeugdreclasseerder dat benoemen. Het is waarschijnlijk minder relevant om te praten over favoriete tv-programma's, tenzij bijvoorbeeld geweld op TV een goede ingang voor een gesprek lijkt. Zelfontsluiting door de jeugdreclasseerder kan bij de jongere zelfontsluiting uitlokken, en dit kan de aanleiding zijn voor waardevolle gesprekscontacten. Er is dan echte discussie in plaats van strijd om de problemen op te lossen.

Imitatieleren, modeling en zelfontsluiting zijn ook geschikt als interventies om ouders nieuwe opvoedingsvaardigheden te leren.

Chaining: gedragsketens vormen

Chaining is omgekeerde shaping. De jeugdreclasseerder begint met het laatste stapje in de keten, werkt terug naar de eerste stap. Chaining is daarom niet mogelijk bij vaardigheden die steeds complexer worden. Een goed voorbeeld is een nieuwe vrijetijdsbesteding. Het is voor jongeren niet motiverend om te beginnen met het zoeken van een club in de gouden gids. Het is handiger, als de jeugdreclasseerder eerst voor de jongere regelt dat hij een keer kan invallen bij een wedstrijd in de buurt, en sportkleding voor die gelegenheid kan lenen. Later dient de jongere zijn kleding zelf te regelen, en weer later helpt de jeugdreclasseerder hem een geschikte club te vinden. Een tweede voorbeeld is het voeren van een telefoongesprek door de jongere: de jeugdreclasseerder voert eerst zelf het woord en geeft in dat gesprek de jongere kort de telefoon om een of meer vragen te beantwoorden. Later dient de jongere zelf deze persoon te bellen, tenslotte moet hij zelf uitzoeken wie hij het beste ergens over kan bellen.

Wanneer kan de jeugdreclasseerder deze technieken inzetten? Onderstaande tabel geeft hiervoor de belangrijkste aanwijzingen. In tabel geven we ook aan of de techniek overwogen kan worden voor LVG-jongeren (**L**) en jongeren met psychiatrische problemen (**P**)

Straf: beter vermijden, altijd combineren met (méér) belonen van gewenst gedrag.
Boete: alleen bij jongeren die afweging kunnen maken of zij wel of geen boete willen riskeren. Winst moet de méér moeite waard blijven voor de jongere. P
Uitdoving: alleen bij jongeren die redelijk tot goed in staat zijn tot zelfreflectie. Duurt lang (vaak enkele maanden) en is op de lange termijn niet zo effectief.
Isolatie (jeugdreclasseerder verbreekt kort het contact): alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart, en altijd combineren met belonen van gewenst gedrag.
Overcorrectie: sterke interventie, alleen bij toepasbaar bij jongeren die het delict bekennen, die in staat zijn tot schuldbesef of het ervaren van schaamte, en wanneer ook het slachtoffer hieraan wil meewerken. L
Negatieve stimuli niet meer geven of verwijderen: voor het verbeteren van functioneren of relaties in situaties (bijvoorbeeld gezin, school, groep) die emoties, spanning, misverstanden oproepen en daardoor aanleiding geven tot delictgedrag. Goede aanvullende mogelijkheid, altijd nagaan of tegelijkertijd het gedrag zelf van de jongere kan / moet worden aangepakt. L P
Discriminatie training: jongere moet vaardigheden reeds bezitten om in de juiste situatie het gewenste gedrag te laten zien. Dit dus eerst nagaan omdat de training anders vermagert tot het niet belonen van negatief gedrag. L P
Belonen van gewenst gedrag: sterk middel, door jeugdreclasseerder goed en vaak toepasbaar. Geef exact aan waarom er wordt beloond en beloon vooral prosociale opmerkingen. L P
Fading out: aanvullende techniek bij het aanleren van vaardigheden of ondersteunen van de jongere. Afhankelijk van de vorderingen en zelfvertrouwen van de jongere. L P
Shaping: reserveren voor aanleren van nieuw gedrag dat de jongere slecht of helemaal niet beheerst. Jongere moet enigszins gemotiveerd zijn omdat de jeugdreclasseerder werkt met (eerst) kleine stappen. Combineren met belonen. L P
Imitatieleren: sterk middel. Alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart. Eventueel bij een ander prosociaal rolmodel. Oefenen en jongere helpen fouten te tolereren. L P
Observatieleren: aanvullend middel. Alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart. Jeugdreclasseerder benoemt zichzelf en maakt zelfontsluitende opmerkingen. P
Chaining: alleen bij vaardigheden die niet steeds complexer worden. Goed middel om jongere 'mee te krijgen' in een activiteit. L P

2 Cognitieve interventies

Met cognitieve interventies kan de jeugdreclasserder invloed uitoefenen op de denkpatronen en houding van de jongere (zie Handreiking 1, bij de bespreking van de criminogene factoren 'Denkpatronen, gedrag en vaardigheden' en 'Houding'). Bij deze criminogene factoren zijn de *kernovertuigingen* van de jongere het belangrijkste, omdat de jeugdreclasserder vooral hierop invloed kan hebben. Deze kernovertuigingen vinden we in het S-O-R-C schema in de O van Organisme.

De jeugdreclasserder kan geen cognitieve (gedrags-) *therapie* uitvoeren, omdat deze vorm te intensief is voor reguliere begeleiding. De kern van de begeleiding door de jeugdreclasserder is gedragsmatig. Deze kern kan de jeugdreclasserder ondersteunen met cognitieve interventies, die hij vooral richt op de delictgerelateerde kernovertuigingen van de jongere.

Cognitieve interventies kunnen niet worden toegepast bij licht verstandelijk gehandicapte jongeren en (andere) jongeren met een beperkt vermogen tot zelfreflectie. Bij deze jongeren moet de jeugdreclasserder gedragsmatig werken, de vereiste zorg en basisvoorzieningen helpen realiseren, en kijken waar mogelijkheden liggen om de emoties en gezichtspunt van het slachtoffer voor de jongere te verhelderen.

In Handreiking 1 geven we bij de criminogene factor 'Denken, vaardigheden en gedrag' aan, dat er drie typen kernovertuigingen zijn, waarmee jongeren hun crimineel gedrag kunnen rechtvaardigen: Op het gebied van relaties/ vertrouwen in anderen, op het gebied van zelfvertrouwen, en op het gebied van verantwoordelijkheid en zorg.

Om op de kernovertuigingen invloed uit te oefenen, kan de jeugdreclasserder het gedragsmatig werken ondersteunen met drie typen cognitieve interventies:

1. cognitief reflectieve interventies
2. aanleren van vaardigheden voor probleemoplossing
3. verheldering van emoties en gezichtspunt van het slachtoffer (empathietraining)

2.1 Cognitief reflectieve interventies

Cognitief reflectieve interventies zijn door het Amerikaanse gevangeniswezen ontworpen om in 3 tot 6 minuten een interventie te plegen die invloed heeft op de denkpatronen van een gedetineerde. De jeugdreclasserder kan deze interventie zonder bezwaren toepassen. Het doel van de interventie is, dat de jongere een verband ervaart tussen zijn innerlijke wereld, zijn gedrag, en de gevolgen. De interventie is niet meer dan dat: de jeugdreclasserder vraagt de jongere even stil te staan bij deze verbanden. Hij laat het trekken van conclusies hierover aan de jongere zelf over.

De techniek²¹¹ bestaat uit vier stappen:

1. observatie van het gedrag van de jongere
2. nadenken over het denkpatroon van de jongere
3. plannen van de interventie
4. interventie
5. reflectie

Stap 1. Observatie van het gedrag van de jongere

De jeugdreclasserder is in aanwezigheid van de jongere. Hij observeert allerlei gedrag. Hieruit kiest hij een gedrag waarop hij wil ingaan. Het is het uiteindelijke doel, dat de jeugdreclasserder

---

211 National Institute of Corrections (2001)

ingaat op de meest problematische gedragingen van de jongere. Bij aanvang van de begeleiding, of om te oefenen, kan de jeugdreclasseerder ook minder ernstig gedrag kiezen. Alle gedrag is geschikt. Ook klein gedrag, zoals een korte frons of glimlach van de jongere.

Stap 2. Nadenken over het denkpatroon van de jongere

De jeugdreclasseerder doorloopt drie deelstappen:

2a: Hij gaat na wat dit gedrag bij hem oproept. Hij beantwoordt de vraag: *Wat doet dit gedrag met mij in termen van gedachten en emoties?*

2B: De jeugdreclasseerder bedenkt wat de jongere op dit moment zou kunnen denken en voelen. Dit is uiteraard een hypothese.

2C: De jeugdreclasseerder vergelijkt het eigen denken en het mogelijke denken van de jongere. Hij stelt vast: als ik hierop wil reageren, welke emoties, intenties en gedachten kan ik daar dan het beste zelf bij gebruiken? Klopt dat wel bij de motivatie die ik momenteel ervaar? De jeugdreclasseerder kiest het juiste *frame of mind*. Hij ziet bijvoorbeeld af van de motivatie de jongere op zijn nummer te zetten of teveel in bescherming te nemen.

De tweede deelstap is niet de makkelijkste. De jeugdreclasseerder moet eerlijk zijn tegenover zichzelf. Een niet geschikt *frame of mind* kan de interventie teniet doen en het probleemgedrag versterken. De stap geeft echter ook ontspanning. De volgende tips zijn behulpzaam bij het kiezen van de geschikte gedachten en emoties.

- Geduld: Sta rustig stil bij de eigen denkprocessen. Probeer niet onmiddellijk het probleem op te lossen. Bedenk dat de jongere het meest gebaat is bij een interventie die hem zijn denkpatroon helpt verbinden met zijn gedrag. Dat leidt immers tot interne motivatie om (verder) te veranderen.
- Keuze: Bedenk dat de jongere moet kiezen tussen prosociaal en delictgedrag. De jeugdreclasseerder heeft hier alleen de taak de jongere een spiegel voor te houden. Het is zinloos de jongere in de richting van een conclusie te duwen. De jongere moet dit zelf doen.
- Nieuwsgierigheid: De jeugdreclasseerder bedenkt: *Ik wil deze jongere echt helpen een verband te ontdekken. Wat zou hier nu precies achter dit gedrag zitten?*
- Zelfbevestiging: De jeugdreclasseerder bevestigt voor zichzelf dat hij een professional is die weet wat hij doet. *Hoe kan ik mijn expertise nu inzetten?*
- Verantwoordelijkheid: De jeugdreclasseerder bedenkt dat hij de verantwoordelijkheid heeft de jongere bij het denkpatroon te laten stilstaan. *Dit is mijn werk. Mijn interventie kan voor deze jongere heel waardevol zijn.*

Het succes van de toepassing van een cognitief reflectieve interventie staat of valt met een juiste *'frame of mind'* bij de jeugdreclasseerder. De jongere is anders niet bereid naar het eigen denkpatroon te kijken. Een juiste *frame of mind* betekent dat niet alleen de jongere van de interventie leert, maar de jeugdreclasseerder zelf ook.

Stap 3. Plannen van de interventie

De jeugdreclasseerder beantwoordt voor zichzelf de volgende vraag:

Hoe kan ik, op basis van wat ik van deze jongere weet, het beste een open, eerlijke communicatie met hem beginnen? En hoe ga ik dan verder? Wat zeg of doe ik dan om het gedrag van de jongere op tafel te leggen, en voor hem de deur te openen naar het denkpatroon daar achter? Bijvoorbeeld:

'Ik zag daarnet dat je .... (gedrag) ..... en ik ben benieuwd / bezorgd .... (motivatie) .... om te weten wat er eigenlijk precies gebeurde. Wat dacht je eigenlijk, misschien .... (cognitie) ... of wat voelde je eigenlijk, misschien ... (emotie) ?

4. Stap 4. Interventie

De jeugdreclasseerder voert zijn plan uit. Een voorbeeld:

Jeugdreclasseerder maakt vriendelijk contact, zegt: *Ik zag net dat je nogal kwaad voor je uit keek toen je hoorn op de haak legde.*

Jongere: *Nou en?* De jongere voelt aankomen dat de jeugdreclasseerder er iets over wil zeggen. Misschien wel een negatief oordeel?

Jeugdreclasseerder: *Ik was gewoon nieuwsgierig.*

Jongere: *Waarom ben jij nieuwsgierig ?* De jongere test het vertrouwen.

Jeugdreclasseerder: *Nou, als ik kwaad ga kijken, dan weet ik dat er heel wat aan de hand is.*

Jongere: *En wat dan nog?* Opnieuw vertrouwen testen.

Jeugdreclasseerder: *Wat was er nou aan de hand?*

Jongere: *Mijn vriendin zit te zeuren aan mijn kop. Die bitch.* (De jeugdreclasseerder moraliseert niet, laat dit gewoon zo! Tijdens deze interventie corrigeert de jeugdreclasseerder deze antisociale opvatting niet. Hij benoemt deze eventueel later wel.)

Jeugdreclasseerder: *Dus wat dacht je dan, toen je hoorn op de haak deed?*

Jongere: *Wat gaat jou dat aan, man.*

Jeugdreclasseerder: *Ik was gewoon nieuwsgierig.*

Jongere: *Nou, ik dacht dat .....* (de jeugdreclasseerder luistert heel aandachtig)

Jeugdreclasseerder: *Ik begrijp het. En wat voelde je daarbij?*

Jongere: *Nou, dat .....* (de jeugdreclasseerder luistert heel aandachtig)

De jeugdreclasseerder stap over op stap 5.

Stap 5. Reflectie

De jeugdreclasseerder herhaalt het patroon dat zojuist naar voren is gekomen hardop, behalve het gedrag zelf, vraagt de jongere het gedrag aan te vullen, en laat het daarbij.

Jeugdreclasseerder: *OK, dus als je .... denkt, en als je je .... voelt, wat gebeurt er dan?*

Jongere: *Dan voel ik tegelijk kwaadheid en pijn.*

Jeugdreclasseerder: *Bedankt, nu snap ik het.... (pauze).... Interessant....*

De jeugdreclasseerder laat het hierbij en probeert verder niets op te lossen.

Deze interventie heeft – na herhaalde toepassing – op de jongere het volgende effect:

- de jongere leert zelfreflectie, en zelfbewustzijn
- de jongere gaat inzien dat er een verband is tussen intern gedrag en extern, observeerbaar gedrag
- na herhaaldelijke interventie begint de jongere interne risicopatronen te ontdekken
- de jongere accepteert verantwoordelijkheid voor zijn eigen, interne dialoog: *ik doe dit mezelf aan*
- de jongere beseft dat gedragsverandering sterk afhangt van verandering van zijn innerlijke dialoog
- de jongere beschouwt de jeugdreclasseerder als steun bij deze ontwikkeling en zal hem op termijn ook uit eigen initiatief bij gesprekken hierover betrekken

De jeugdreclasseerder kan bovenstaande interventie ook benutten bij **allochtone jongeren** die hun cultuur (en daarop gebaseerde normen) aanhalen als excuus van hun gedrag. Jeugdreclasseerders kunnen zich misbruikt voelen als een jongere zijn cultuur als excuus aanvoert voor bijvoorbeeld het ondergeschikt houden van vrouwen of heling van goederen. Dit gedrag komt voort uit kernovertuigingen die de jeugdreclasseerder ter discussie mag stellen met een cognitieve interventie. Gedrag dat dus bijvoorbeeld wijst op discriminatie van vrouwen, kan voor de werker aanleiding zijn voor een cognitieve interventie. De werker kan ook direct met de jongere hierover in gesprek gaan: *'Hoe komt het, dat jij dat deel van jouw cultuur wel hebt overgenomen, en anderen niet?'*²¹²

2.2 Aanleren van vaardigheden voor probleemoplossing

Onderzoek van Andrews²¹³ toont aan, dat het *samen* oplossen van problemen door de jeugdreclasseerder en de jongere tot afname van recidive leidt. Bij de onderhandelingen over het Plan van Aanpak kan de jeugdreclasseerder de jongere bij geschikte problemen al het aanbod doen deze samen op te lossen. Daarbij is belangrijk dat de jeugdreclasseerder de jongere het probleem laat verwoorden, en ook de manier waarop zij het samen gaan aanpakken. In die termen plaatst de jeugdreclasseerder het ook in het Plan van Aanpak. De jeugdreclasseerder kan hier al een cognitieve interventie doen, door te *verwoorden* hoe het probleem is ontrafeld, hoe verschillende oplossingen de revue hebben gepasseerd, hoe de oplossing is gekozen, hoe en in welke volgorde zij de diverse onderdelen gaan aanpakken.

Bij de gezamenlijke aanpak ondersteunt de jeugdreclasseerder de jongere met aanmoediging, belonen, en zelf actie ondernemen. Hij komt terug op het gemaakte plan en 'denkt hardop' bij het eventueel aanpassen van het plan. Hij wacht, en staat niet meteen met een antwoord klaar. Zo is hij ook rolmodel.

---

212 Boone (2002)

213 1979

Wanneer tijdens de uitvoering nieuwe problemen aandacht vereisen, grijpt de jeugdreclasserder terug op dit stramien:

- welke problemen zijn er, en wat zijn de gevolgen?
- wat zijn de meer en wat de minder ernstige problemen?
- keuze van volgorde om aan de problemen te werken wat eerst, wat later?
- wat is het doel bij elk van de problemen?
- wat zijn de tussenstappen, welke middelen en welke taakverdeling horen daar bij?
- hoe houden we het vol als we aan het werk gaan, en wat is de tactiek als het niet lukt?

2.3 Verheldering van het perspectief van het slachtoffer

Tijdens diagnostiek en planvorming kan jeugdreclasserder nagaan hoe jongere tegen slachtoffer aankijkt, zijn of haar perspectief kan verwoorden, of excuses aandraagt. Dit laatste geeft zicht op de kernovertuigingen van de jongere over de relaties met anderen, en de jeugdreclasserder kan dit beïnvloeden met cognitief reflectieve interventies.

De vaardigheid van de jongere om zich in de gedachten, intenties en emoties van de ander te verplaatsen, is iets anders dan een kernovertuiging. Het gaat om de vaardigheid van de jongere om uit de context, woorden, en het non-verbale gedrag van de ander af te leiden wat deze voelt, denkt en wil.

3 Gezinsinterventies

Onderzoek naar het effectief terugdringen van recidive (zie Handreiking 11), geeft aan, dat interventies in gezinnen met jongeren die delicten plegen, zich moet richten op de volgende vier thema's:

1. praktische ondersteuning
2. communicatievaardigheden van ouders en jongere
3. ontwerpen/aanpassen van huisregels voor de jongere en hieraan vasthouden
4. feedback op het gedrag van de jongere

De jeugdreclasserder moet zich zeker op deze thema's richten als het delictgedrag van de jongere gerelateerd is aan de relatievorming en het functioneren van het gezin.

Om deze interventies te kunnen doen, moet er ook met de ouders en andere gezinsleden eerst een samenwerkingsrelatie zijn ontwikkeld. In Handreiking 7 (de eerste gezinsgesprekken), geven we hiervoor aanwijzingen.

3.1 Bieden van praktische steun

Zie hiervoor Handreiking 8.

3.2 Communicatievaardigheden

De jeugdreclasserder kan in het gezin op diverse manier werken aan het verbeteren van de communicatievaardigheden.

Verhelderen van misverstanden

De jeugdreclasserder kan in het bijzijn van alle gezinsleden misverstanden onmiddellijk signaleren en dit ook verbinden aan een instructie of oefening (*'Dit is nou een goed voorbeeld. We doen een herhaling, maar dan met de volgende spelregels ...'*). Verhoef en Mevissen²¹⁴ geven de volgende voorbeelden:

- Woorden die meer dan één betekenis hebben;
- Lichaamstaal die op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden;
- Vage termen, generalisaties, indirectheid.

---

214 1997

- De jeugdreclassereerder kan misverstanden helpen voorkomen door:
- Over en weer verduidelijken en toelichten (zie Beurten verdelen, hieronder).
- Voor zichzelf spreken (ik-boodschappen in plaats van *'men vindt...'*, of *'het is toch zo, dat iedereen ...'*)
- Duidelijk, specifiek, concreet zijn.
- Transacties afmaken.
- Vragen stellen, bedoelingen en verwachtingen achterhalen.
- Het oneens kunnen zijn zonder zich persoonlijk buiten spel gezet te voelen.
- Niet dreigen, niet eisen.

Beurten verdelen

De jongere en ouders wisselen elkaar in een gesprek af. De jeugdreclassereerder stelt de regels vast (gebruikt hierbij het Instructiegesprek in Handreiking 4): De jongere of ouder begint, en spreekt maximaal een minuut. De ander herhaalt / vat samen wat is gezegd, en reageert hier op. Jongere en ouders herhalen dit 10 tot 15 minuten. Onderbreking en schreeuwen zijn niet toegestaan. De jeugdreclassereerder kan ook eerst met de ouder of jongere een demonstratie geven. Wat zich bij deze beurtverdeling vaak afspeelt, is dat een of beide partijen onmiddellijk een *oplossing* wil voorleggen of meteen wil *reageren* als antwoord op het gepresenteerde probleem. Daarbij gaat men te snel voorbij aan andere boodschappen die in de halve minuut zijn doorgegeven, zoals uitingen van zorg, teleurstelling, een aanbod van steun, of een positieve kijk op de zaak. De jeugdreclassereerder is er vooral op attent, dat de ander ook deze aspecten herhaalt, voor hij met een oplossing of reactie komt. Hij benadrukt, dat de ander zich hierdoor veel meer begrepen voelt: *'Pas wanneer jij goed herhaalt wat hij denkt, wat hij voelt en wat hij wil, is het duidelijk dat jij hem echt begrijpt'*. Dit helpt doorgaans aanzienlijk om de sfeer op te klaren. Vaak noemen ouders en jongeren vooral het feit dat men elkaar beter begrijpt, van grotere waarde dan de oplossing of afspraak zelf. Het gesprek gaat over inhoudelijke zaken (inhoudsdimensie), maar door de groei van wederzijds begrip, en het *benoemen* hiervan door de jeugdreclassereerder, wordt ook de relatie versterkt (betrekkingsdimensie).

De jeugdreclassereerder kan de ouder en jongere ook opdrachten geven om de komende tijd deze oefening te herhalen. Hou het hierbij luchtig. Hier volgen enkele voorbeelden:

- De jongere en/of ouder noemt de leukste drie dingen die hij vandaag op school / werk meemaakte.
- De jongere en/of ouder vertellen elkaar, welke twee TV-programma's zij het leukst vinden, en welke twee het meest vreselijk, en waarom.

Positie Wisselen

Als variant op 'circulair interviewen' kan de jeugdreclassereerder met jongeren en ouders een rollenspel doen. Hierbij spelen de ouder en de jongere elkaar na: Ouder speelt jongere, jongere speelt ouder. Kies een thema. Zij verwisselen van stoel, en brengen eerst hun wensen en standpunten naar voren, en ze zoeken daarna samen naar een oplossing vanuit hun rol. Deze variant is vooral geschikt als de jongere zich tijdens de gesprekken kinderachtig en niet actief opstelt. Hij of zij is duidelijk in passief verzet, en vaak kunnen ze hun (irritante) ouder daarbij heel goed naspelen. Dat wordt hiermee benut. Introduceer deze variant door het te presenteren als een speciale methode waarvan je verwacht dat die in deze situatie kan werken. Het effect van dit spel is, dat ouder en jongere van elkaar het 'eigen' standpunt horen, gezien door het perspectief, door de bril van de ander. Zij leggen hiermee een basis om de communicatie te verbeteren. Er is wel een klein aantal voorwaarden om dit te kunnen doen: De gezinsleden moeten wel enig inzicht hebben in het standpunt en de wensen van de ander. Het is niet de bedoeling dat men dat ter plekke verzint. Ook moet er bereidheid zijn om mee te werken en te komen tot een oplossing, vooral de jongere moet inzien dat de problemen niet alleen maar aan de ander liggen. Ook de fasering is belangrijk: de jeugdreclassereerder moet de stappen goed doorlopen. Oefen dit middel eerst (vergeet hierbij ook de introductie niet), bijvoorbeeld in intervisie of tijdens de casuïstiekbespreking.

Als *oefenmateriaal* kan de jeugdreclassereerder het ontwerpen en zich houden aan de huisregels nemen (!). Dit laatste kan bij jongere en ouders de nodige spanning oproepen, omdat hier vaak al een flinke strijd over gevoerd is.

Bij het oefenen komen deze emoties opnieuw op. Dat kan ook bij andere thema's het geval zijn (werk zoeken, kostgeld, afspraken met justitie). Beter is het, eerst met meer neutrale onderwerpen te oefenen, en daarna op huisregels over te stappen. Als de jeugdreclasseerder vermoedt dat ook over de meer lastige onderwerpen de emoties toch hoog kunnen oplopen, neemt hij eerst maatregelen om dit te kunnen ondervangen:

- de jeugdreclasseerder kan met een ouder afspreken dat hij zwijgend de kamer uitloopt als het hem of haar even te veel wordt;
- de jeugdreclasseerder kan de ouder of jongere een eenvoudige ontspanningsoefening leren;
- hij kan de ouders vragen of zij een familielid of bekende, waarvan zij weten dat hij een kalmerende aanwezigheid heeft, bij het gesprek komt;
- maak een 'Plan B' voor situaties waarin conflicten hoog oplopen. Regel vooraf opvang voor de jongere bij familie, vrienden of burens als 'time-out'. Hierbij zorgt de jeugdreclasseerder ervoor dat de jongere de time-out niet als beloning ervaart ('*Ruzie? Dan ga ik toch lekker bij oom Ton op de bank liggen?*'). De time-out is kort (niet langer dan 2 dagen), niet erg comfortabel (*Oom Ton maakt geen extra lekker ontbijt en gaat niet met de jongere naar het pretpark*), en de jeugdreclasseerder heeft intensief contact met de jongere en ouders om een nieuwe gesprek bij terugkeer van de jongere te begeleiden.

3.3 Huisregels

De jeugdreclasseerder kan het ontwerpen en afspreken van huisregels als concreet thema koppelen aan het werken aan de communicatievaardigheden. Voorbeelden zijn

- Tijden van opstaan, eten, thuiskomen.
- Opbellen als afspraken wijzigen
- Huishoudelijke taken: opruimen, schoonmaken, vuilnis, en dergelijke.
- Op jongere kinderen passen of ze ergens brengen en ophalen.
- Privé-bezittingen en de eigen kamer van zowel jongere als ouders.

3.4 Feedback geven

Ouder en jongere kunnen in een oefensituatie leren elkaar op een adequate manier positieve en negatieve feedback te geven op hun gedrag. Zij passen hierbij in feite in samenwerking met de jeugdreclasseerder op elkaar eenvoudige vormen van gedragsinterventies toe. Het is belangrijk dat de ouder en jongere eerst leren elkaar positieve feedback te geven. In het gezin heeft het daar vaak lange tijd aan ontbroken: er wordt alleen nog gereageerd op negatief gedrag. Daarna is het toch belangrijk dat de jeugdreclasseerder de ouder leert te geven ook feedback op *delictgerelateerd* gedrag dat de ouder *zelf* kan observeren. De jongere laat zich bijvoorbeeld aan de telefoon ompraten om toch nog even naar buiten te gaan om 12 uur 's avonds.

1 Ontvangen van feedback

a. Ontvangen van positieve feedback.

1. Luister naar de ander, val niet in de rede.
2. Neem het compliment of de waardering met een vriendelijke opmerking in ontvangst.
3. Stel vragen als niet duidelijk is wat de ander precies bedoelt.
4. Laat de ander overgaan op een volgend onderwerp; soms is positieve feedback een opstapje naar negatieve feedback.

b. Ontvangen van negatieve feedback.

1. Luister naar de ander, val niet in de rede. Probeer - ondanks mogelijke protestreacties van jezelf - de voornaamste punten uit wat de ander zegt vast te houden.
2. Laat zien dat je luistert, bijv. door je gelaatsuitdrukking of een korte samenvatting van wat de ander zegt.
3. Stel vragen als niet duidelijk is wat de ander precies bedoelt.
4. Plaats een positieve, afsluitende opmerking.

2 Geven van feedback

a. Geven van positieve feedback.

1. Begin met een inleidende, globale, positieve opmerking.
2. Zeg dan nauwkeurig wat je goed vindt.
3. Geef een 'waarom'.

b. Geven van negatieve feedback.

1. Geef een positieve en stimulerende opmerking.
2. Maak een inleidende opmerking waaruit blijkt dat je er toch een opmerking over hebt.
3. Zeg dan nauwkeurig wat je niet goed vindt.
4. Zeg nauwkeurig wat wel een mogelijkheid zou zijn om in dat geval te doen.
5. Geef een 'waarom'.
6. Ga na of de ander het begrepen heeft.

Alternatieven voor het leren van feedback zijn mogelijk: De jeugdreclasseerder kan met de ouder de principes van belonen en het correctiegesprek doornemen (zie Handreikingen Gedragsinterventies en Leiding geven aan de jongere), dit voordoen in het bijzijn van de ouder, en dit met de ouder oefenen.

3.5 Allochtone gezinnen

Kregtig²¹⁵ geeft in de Methodiekbeschrijving ITB Criem belangrijke aanwijzingen voor het toepassen van gezinsinterventies in allochtone gezinnen. Voor de methode Jeugdreclassering gelden zij onverkort, met als aantekening, dat ITB Criem zich doorgaans sterker op het gezinsfunctioneren richt dan de reguliere Jeugdreclassering.

1. Regels van de ouders respecteren. De jeugdreclasseerder moet niet te snel voor de jongere met de ouders onderhandelen onder het motto 'in Nederland doen we dat anders'. De jeugdreclasseerder kan wel de moeite benoemen voor de jongere om zich aan de regels thuis en buitenshuis te houden. De normen van de ouders zijn de ingang voor mogelijke verandering: wat willen zij met de regel bereiken?
2. Begrip hebben voor de overlevingsstrategie. Er is in allochtone gezinnen heel vaak weinig geld. De jeugdreclasseerder moet oppassen met opmerkingen als 'dan gaat hij toch gewoon naar een sportschool?'
3. Conflicten helpen oplossen. Bij het verhelderen van misverstanden en oplossen van conflicten moet de jeugdreclasseerder begrijpen dat de ouders een gebrek aan kennis, binding en netwerken in de samenleving kunnen hebben, en daardoor de wensen en het gedrag van de jongere altijd niet begrijpen. Dit is een extra bron van mogelijke conflicten, en dus niet direct een aanwijzing dat de ouders minder goede opvoeders zijn. Het is daarom raadzaam na te gaan of een vertrouwd, gezaghebbend familielid bij het gesprek kan zijn. Een oudere broer of zus is ook mogelijk. Deze begrijpt de misverstanden vaak goed en heeft gezag om te bemiddelen. De jeugdreclasseerder zelf moet in elk geval:
  - doorvragen tot hij snapt wat in de cultuur gebruikelijk is.
  - voorkomen dat de ouders gezichtsverlies lijden

---

215 2004

- indirect kunnen communiceren
4. Contacten tussen ouders en andere contexten tot stand brengen. De jongere kan ouders en bijvoorbeeld een leerkracht tegen elkaar uitspelen. De jeugdreclasserder moet in een zo vroeg mogelijk stadium de contacten die voor de jongere essentieel zijn, maken of herstellen, door met de ouders mee te gaan. Dit geldt vooral voor contacten in contexten die aan het delictgedrag zijn gerelateerd (zie ook in deze handreiking paragraaf 4, Activeren van het sociaal netwerk).
  5. Oog hebben voor mogelijk traumatische ervaringen. Ouders en jongere kunnen in het land van herkomst, vooral als zij vluchteling / asielzoeker zijn, een posttraumatische stress stoornis hebben ontwikkeld. De jongere kan door de gebeurtenissen die de ouders meemaakten zelf ook grote problemen hebben: secundaire traumatisering. De jeugdreclasserder moet eventueel voor de ouders of jongere passende behandeling zoeken en hij mag van getraumatiseerde ouders niet veel inzet verwachten.
  6. Inschakelen van religieuze of culturele organisaties. Deze zijn voor de ouders laagdrempelig.
  7. Cursussen en trainingen. De jeugdreclasserder kan de ouders toeleiden naar opvoedingscursussen of inburgerings-/taalcursussen.

4 Activering van het sociaal netwerk

In Handreiking 8 gaan we in op het helpen opheffen van sociale isolatie van de jongere. Daarbij activeert de jeugdreclasserder het sociaal netwerk, of hij helpt dit netwerk stap voor stap vorm te geven. In deze paragraaf gaan we in op andere mogelijkheden voor activering van steun vanuit het sociaal netwerk.

4.1 Familieberaad

Gezinnen en familienetwerken hebben de mogelijkheid een plan voor de toekomst te ontwikkelen in een Familieberaad. Een Familieberaad is een alternatieve, krachtige manier om tot een advies te komen.

De werkwijze beoogt gezinnen, hun (groot)families en andere niet-professioneel betrokkenen in het netwerk te activeren zelf een plan te formuleren. De jongere staat centraal in dit plan: Het plan bestaat uit voorwaarden en afspraken om voor de jongere een veilige situatie te creëren, waarin ontwikkeling mogelijk is, en waarin hij minder gemakkelijk terugvalt in delictgedrag.

De jeugdreclasserder moet het inzetten van een Familieberaad overleggen met (uiteraard) de jongere en het gezin. Overwegingen daarbij zijn:

- haalbaarheid
- tijd (het organiseren kan enige tijd duren)

Hieronder gaan we kort in op deze methode.

Werkwijze in het kort

Een onafhankelijke coördinator (facilitator, geen hulpverlener, bijvoorbeeld van de Eigen Kracht centrale), organiseert het Familieberaad. Deze spreekt dezelfde taal en heeft dezelfde culturele achtergrond als het gezin. De coördinator bereidt de conferentie voor door de feiten te verzamelen, hij verkent het netwerk (inclusief de professionals), informeert allen over het Familieberaad en nodigt hen uit deel te nemen. Hij zoekt een advocaat voor de jongere, een voorzitter en een secretaris. De jongere en ouders hebben vetorecht over deze genoemde punten.

- In de eerste fase beschrijven de jeugdreclasserder, en andere betrokken hulpverleners en/of raadsmedewerkers ten overstaan van de familie de zorg die zij hebben over de jongere, op basis van concrete feiten. Zij geven een overzicht van de feiten uit onderzoek en benadrukken hun verplichtingen. De familie krijgt de vragen op schrift. Andere informanten geven een beeld van de situatie van de jongere. Eventuele afwezigen kunnen hun mening op papier of video inbrengen. Familie en vrienden kunnen om toelichting en verduidelijking vragen. De

professionals presenteren nadrukkelijk geen plan, maar wel wat ze als hulp in de aanbieding hebben.

- Hierna krijgt de familie in de tweede fase de gelegenheid zonder de aanwezigheid van derden te overleggen (tenzij de familie er nadrukkelijk om vraagt dat een professional ook aanwezig is). Doel in deze 'private time' is het formuleren van een actieplan dat de zorg kan wegnemen. Een voorzitter leidt het overleg. Hij is door de jongere en ouders gekozen, tenzij zij hiertoe niet bij machte zijn. In dat geval kiest de familie uit hun midden een voorzitter. De voorzitter bewaakt de doelstelling, waarin de jongere centraal staat. Heeft de jongere bescherming en verzorging nodig? Controle? Wat zijn de bronnen? Wie is waar verantwoordelijk voor? Wat als dit plan niet lukt? Op welke wijze wordt tussentijds stilgestaan bij het plan? Men moedigt de jongere zelf aan zoveel mogelijk mee te doen aan de besluitvorming, die immers zijn leven direct zal beïnvloeden. Voor jongeren die hun wensen moeilijk kenbaar kunnen maken treedt een van de betrokkenen uit het overleg op als zijn advocaat.
- In de derde fase koppelt de familie dit plan terug aan de coördinator en de andere betrokken professionals. Zij moeten het plan accepteren, tenzij zij duidelijk kunnen aantonen dat het plan de veiligheid en de rechten van de jongere en het terugdringen van delictgedrag niet kan garanderen. In dat geval trekt de familie zich terug en *herformuleert* het plan. Indien alle betrokkenen het plan accepteren worden de eventueel daarbij vereiste dienstverlening en / of programma's uit de jeugdzorg of andere sectoren georganiseerd. De ECK is voorbij, evenals de rol van de coördinator. De professionele jeugdzorg ondersteunt - wanneer men daarom vraagt - de uitvoering en evaluaties van het plan.

Een variant: het vriendenberaad

Bij conflicten tussen ouders en jongeren kan de jeugdreclasserder een vriendenberaad organiseren. Hierbij wordt door jongere en zijn/haar vrienden en vriendinnen gezamenlijk gezocht naar oplossingen voor de conflicten in huis. De jongere krijgt hierbij emotionele steun (herkenning van conflicten met ouders) en adviezen, maar kan aan de andere kant ook worden geconfronteerd met wat hij/zij daar zelf aan kan doen.

Voorbeeld:

Een 15-jarig meisje is van huis weggelopen en verblijft bij haar vriendin. De jeugdreclasserder weet dat zij veel vriendinnen heeft die regelmatig contact met haar hebben, en ook bij de ouders van de vriendin langskomen. Zij legt het idee van een vriendenberaad aan het meisje voor, die dit idee accepteert. Tijdens het beraad vertellen de vriendinnen over hun eigen ervaringen met conflicten thuis, en hoe zij dan met hun ouders omgaan. Het meisje beseft dat zij niet de enige is met conflicten thuis. Zij ziet ook in wat haar eigen aandeel is in de problematiek, en besluit weer thuis te gaan wonen. Zij vraagt daarbij om intensief ambulante begeleiding. Haar vriendinnen zullen haar ondersteunen bij terugkeer naar huis.

De ouders zijn achteraf blij met dit initiatief. Zij zeggen nu ook een positiever beeld te hebben van de vriendinnen van hun dochter. Ze maken met de ouders van de vriendin een afspraak om elkaar te ontmoeten.

De winst van een Familieberaad

1. Het uitgangspunt van een Familieberaad is, dat jongeren, gezinnen en familienetwerken zelf primair verantwoordelijk zijn voor hun problemen. Zij zijn daarom ook primair verantwoordelijk voor het bedenken van een oplossing, en bovendien zijn zij vaak het best in staat deze oplossing zelf uit te voeren en / of daarbij de meest geschikte hulp te vragen.
2. In de praktijk blijken families en hun netwerken veel inventiever en flexibeler te zijn in het formuleren van oplossingen. Er is in de familie een reservoir aan kennis, ervaring en motivatie aanwezig voor het oplossen van problemen in de familie. De creativiteit, die zij hebben om oplossingen te creëren, kunnen buitenstaanders nooit evenaren. Als een familie zelf met eventuele andere voor hen belangrijke personen een oplossing en bijbehorend plan bedenkt voor een ontstane problematische opvoedingssituatie, dan is dat het optimaal haalbare.
3. De aanpak vergroot de autonomie van gezinnen en families.
4. Indien men in het plan alsnog een beroep moet doen op dienstverlening en / of voorzieningen is het draagvlak hiervoor groter en daarmee groeit de kans van slagen. Hierdoor kan de samenwerking tussen jongeren/gezinnen en hulpverlening sterk verbeteren.

4.2 Herstelrecht

Alleen indien de jongere verantwoordelijkheid wil nemen voor het delict, kan de jeugdreclasserder een herstelconferentie laten organiseren. Hij doet dit niet zelf, maar laat dit over aan een coördinator (bijvoorbeeld van de Echt Recht centrale). Zowel jongere als het slachtoffer dienen meteen herstelconferentie in te stemmen. Iedereen die door het gebeurde is geraakt mag deelnemen. Tijdens de bijeenkomst vraagt de coördinator de jongere wat hij gedaan heeft, wie hij denkt dat er geraakt is en op welke wijze. Daarna vraagt de coördinator aan het slachtoffer en familie om te vertellen wat hen is overkomen en hoe het gebeurde hen geraakt heeft. Daarna vraagt hij aan de familie van de jongere hetzelfde. Vervolgens nodigt hij de jongere uit op dit alles te reageren. Door dit delen van gevoelens en gedachten over het gebeurde wordt de negatieve betrokkenheid minder en komt er ruimte voor iets anders. Een herstelplan wordt ingezet door de vraag aan het slachtoffer hoe hij of zij zou willen dat deze bijeenkomst afloopt. Men spreekt hier met elkaar over en iedereen kan suggesties aandragen. Zo maken de deelnemers een plan met afspraken. Nadat overeenstemming is bereikt, beëindigt de coördinator het formele deel van de bijeenkomst en zet de afspraken op papier. Alle deelnemers ondertekenen dit herstelplan. In het laatste informele deel kunnen de deelnemers persoonlijk met elkaar spreken. Deze fase is van belang voor een (nieuwe) integratie van de jongere in de familie en het sociale netwerk.